

**РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР РОЗПОДІЛУ РЕНТНИХ ПЛАТЕЖІВ У
ЛІСОКОРИСТУВАННІ**

**REGIONAL MEASUREMENT OF DISTRIBUTION OF RENT PAYMENTS IN
FORESTRY**

Анатолій СУНДУК,

доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Anatoly SUNDUK,

Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Олег ГОЛУБ,

кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Oleg GOLUB,

Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Ольга ГАМЗИНА,

провідний економіст,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Olga GAMZINA,

Senior economist,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Досліджено проблему нарахування та збору рентних платежів у регіональному вимірі. Виявлено особливості формування реальних та потенційних рентних платежів. Проаналізовано показники рентної ефективності та фінансової збалансованості. Визначено напрями поліпшення рентної політики у сфері лісокористування.

Ключові слова: *рента, рентні платежі, нарахування ренти, реальна і потенційна рента, ефективність ренти, лісокористування.*

The problem of charging and collecting rent payments in a regional dimension is investigated. The features of formation of real and potential rent payments are revealed. The indicators of rent efficiency and financial balance are analyzed. Ways of improvement of rent policy in the field of forestry are formed.

Key words: *rent, rent payments, rent accrual, real and potential rent, rent efficiency, forest use.*

Постановка проблеми. Світовий досвід підтверджує, що у країнах з великим природно-ресурсним потенціалом вилучення природної ренти є вагомим джерелом надходжень до бюджету. Однак нарахування ренти, на відміну від інших видів податкового навантаження, не зводиться до вилучення частини оборотних коштів у компанії. Утворення ренти у сфері лісокористування має свою специфіку. Так, найбільш гострою є проблема обліку заготовленої деревини, її об'єму та якісного складу. Наразі немає дієвих механізмів, які б могли запобігати зловживанням у лісовій сфері. Оскільки в кількох регіонах, які мають

найбільші лісові ресурси, корумпованість і нелегальна вирубка лісу стали системними проблемами, забезпечення дієвого контролю набуло ще більшої актуальності. Традиційно рента вважається найефективнішим механізмом регулювання економічних відносин у природокористуванні. Через те, що використання природних ресурсів, зокрема лісових, завжди вважалося вагомою частиною економіки України, рентні платежі розглядалися також як важливе джерело наповнення бюджету. Разом з тим стан лісових ресурсів у країні погіршується, що потребує вжиття невідкладних заходів економічного характеру. Саме цим обумовлена тема і завдання статті.

СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНА Й ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рентна проблематика поширена як серед вітчизняних так і зарубіжних науковців. Дослідження останніх щодо рентоутворення характеризуються вузькою спеціалізацією та зв'язком з екологічною складовою. Так, у працях М. Макперсона розкривається залежність між розмірами оподаткування лісокористування та роботами з відновлення лісів. Л. Лінтунен пропонує розглядати таке оподаткування в контексті завдань зменшення вуглецевих викидів в атмосферу. Серед українських дослідників, які переймаються цією проблематикою впродовж останніх років, слід виділити А.В. Голяна, Т.С. Осадчу, О.С. Височана, О.В. Гаражу, А.О. Мельниченко, С.М. Ткачів, О.В. Турковську, Г.С. Гулика. Втім замало уваги приділяється реформуванню рентних відносин в умовах змін лісокористування в Україні. Так, А.В. Голян наголошує, що нерозвиненість інституційного середовища перешкоджає вилученню ренти від лісокористування. Безсистемність і незавершеність сучасних намірів реформувати цю сферу призводить лише до подальшого застосування моделі нераціонального природокористування. Т.С. Осадча зауважує, що контроль за формуванням та вилученням ренти, яка виникає в результаті лісокористування, безпосередньо залежить від її відображення у бухгалтерському обліку. На її думку, наразі правила звітності дозволяють

лісокористувачам не наводити вичерпних даних про весь обсяг отриманого прибутку. С.М. Ткачів зазначає, що оподаткування діяльності, пов'язаної з лісокористуванням, не враховує специфіки цієї сфери, й тому воно неефективне.

Мета статті – виявити сучасні регіональні тенденції розподілу платежів лісокористування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Весь комплекс показників ренти можливо розподілити на прямі рентні дані та допоміжні характеристики. До перших належить фактична, реальна рента (як платежі за спеціальне використання природних ресурсів) та потенційна (шляхом урахування ставки доходу на інвестований капітал), до других – показники рентної ефективності та фінансової збалансованості.

Аналіз реальної (фактичної) ренти в державі свідчить, що 2016 року вона становила 731,09 млн гривень.

Регіони держави диференційовані за локалізацією значень фактичної ренти, що пояснюється впливом природних та економічних факторів.

У регіональному вимірі можливо виділити дві групи областей, які мають протилежні значення – максимальні та мінімальні. Лідером за показником ренти є Житомирська область – 120,46 млн грн; другу позицію займає Чернігівщина. Також максимальні величини характерні для Рівненської області (табл. 1).

Таблиця 1

Показники реальної і потенційної ренти лісокористування (лісистості) окремих регіонів України, 2016 р.

Регіон, область	Рентні платежі, млн грн		Можливості зростання	Параметр (динаміка) зростання**
	реальні*	потенційні		
Україна	731,09	1640,1	2,24	М
Волинська	38,68	109,4	2,83	М
Житомирська	120,46	179,0	1,49	L
Закарпатська	62,05	116,6	1,88	L
Івано-Франківська	39,40	104,7	2,66	М
Київська	57,28	109,8	1,92	L
Львівська	43,86	109,8	2,50	М
Рівненська	66,30	130,1	1,96	L
Сумська	44,99	74,4	1,65	L
Черкаська	27,31	55,8	2,04	М
Чернівецька	23,72	43,9	1,85	L
Чернігівська	72,73	118,2	1,63	L

* На рівні місцевих бюджетів.

** М (middle) – середній; L (low) – низький.

Таким чином, ці регіони формують верхній полюс за концентрацією найбільших показників ренти, що обумовлено дією природних факторів, значним лісовим фондом, розвиненістю лісового сектору. Зокрема, для регіонів з максимальними значеннями ренти – Житомирської і Рівненської областей – характерні й високі показники експлуатації (наприклад, рубки лісу).

Варто зауважити, що вага рентних платежів у місцевих бюджетах навіть регіонів-лідерів є невисокою. Зокрема, у Житомирській області вона становить 3,4 % податкових надходжень до бюджету.

Полюс з мінімальними значеннями формується переважно з південних і східних регіонів держави.

Розмах варіації характеризується екстремискоким показником (Житомирська і Запорізька області), що пов'язано з дією як природних, так і економічних факторів. Причому, якщо навіть орієнтуватися на значення інших пар регіонів з такими показниками, то варіація буде також значною.

Дослідження потенційних рентних платежів та їх відношення до реальних

виявило певні особливості. По-перше, це значні можливості їх зростання в окремих регіонах, зокрема східних і південних. По-друге, цікавим є значення Житомирської області – регіону-лідера за реальною рентою, котра за потенційною рентою також займає перше місце, хоча її динаміка є незначною. По-третє, в цілому максимальні показники реальної ренти формують ефект досягнення меж зростання, що, у свою чергу, сприяє формуванню низьких коридорів його збільшення. По-четверте, межі збільшення показників визначаються суттєвими варіаціями. Зокрема, складно виокремити одну групу значень, тобто йдеться про кілька груп зростання: перша (найчисельніша) – регіони з показниками 1–3 рази, друга – більше ніж 10 разів, третя група – решта регіонів.

Для оцінки характеристик ренти побудовано рентний профіль, який формує уявлення про особливості регіональної локалізації реальної та потенційної ренти (рис.). Як видно, за напрямком з північного заходу до південного сходу показники ренти визначаються потенціалом зростання, причому найвищим переважно в Житомирській і Рівненській областях.

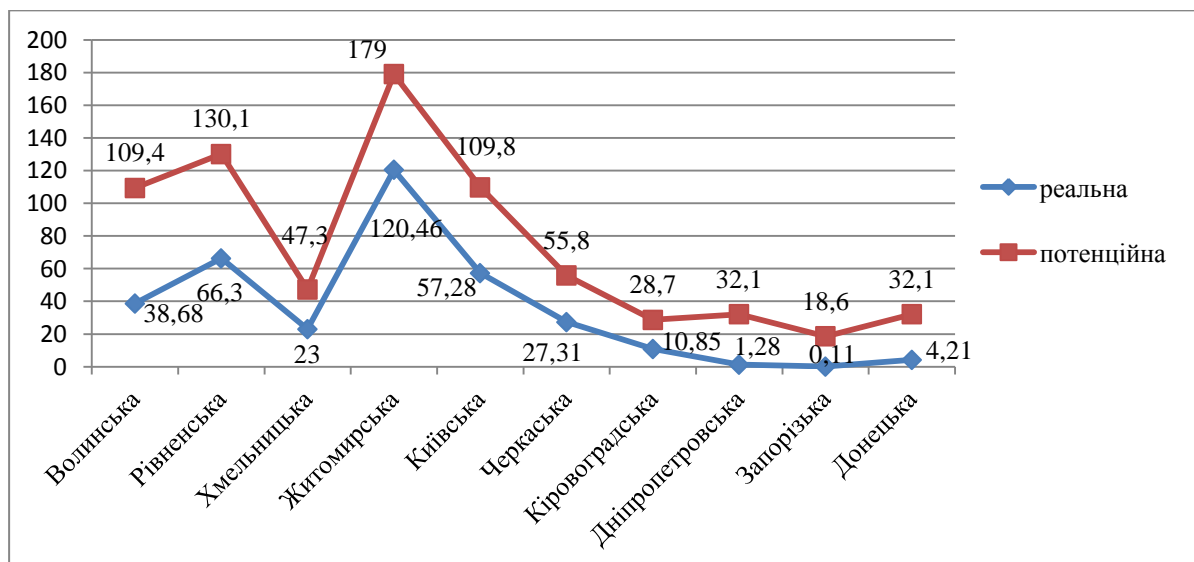

Рис. Рентні профілі регіонів України за напрямком північний захід – південний схід, 2016 р., млн грн

Допоміжні характеристики – показник рентної ефективності – формують уявлення про відповідність потенціалу платежів за користування лісовими ресурсами (місцевий бюджет) загальним обсягом продукції лісового сектору.

При ефективності на рівні держави 0,063 показники регіонів тяжіють до цієї величини. Це стосується східних і центральних областей із невеликими показниками ренти, які, однак, формують позитивні співвідношення до обсягів продукції лісового сектору (табл. 2).

**СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНА Й ВІДТВОРЕННЯ
ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Таблиця 2

Показники рентної ефективності та фінансової збалансованості лісокористування в
Україні по регіонах, 2016 р.

Область, регіон	Ефективність (з урахуванням показника ВРП)			Збалансованість (з урахуванням показника ВРП)		
	показник	рейтинг регіону	група регіону	показник	рейтинг регіону	група регіону
Україна	0,063	–	–	0,0100	–	–
Вінницька	0,037	20	IV	0,0070	16	III
Волинська	0,054	15	III	0,0078	15	III
Дніпропетровська	0,038	19	IV	0,0010	21	III
Донецька	0,131	2	I	0,0031	18	III
Житомирська	0,064	8	II	0,0149	2	I
Закарпатська	0,091	4	I	0,0111	8	II
Запорізька	0,006	25	IV	0,0001	24	IV
Івано-Франківська	0,063	9	II	0,0083	14	III
Київська	0,067	7	II	0,0125	5	I
Кіровоградська	0,068	6	II	0,0084	13	III
Луганська	0,063	10	II	0,0017	19	III
Львівська	0,061	11	II	0,0092	12	III
Миколаївська	0,017	23	IV	0,0004	23	IV
Одеська	0,048	17	III	0,0017	20	III
Полтавська	0,112	3	I	0,0163	1	I
Рівненська	0,056	13	III	0,0112	7	II
Сумська	0,061	12	II	0,0133	4	I
Тернопільська	0,026	21	IV	0,0034	17	III
Харківська	0,138	1	I	0,0107	10	II
Херсонська	0,018	22	IV	0,0007	22	IV
Хмельницька	0,044	18	III	0,0107	11	II
Черкаська	0,051	16	III	0,0108	9	II
Чернівецька	0,056	14	III	0,0113	6	II
Чернігівська	0,083	5	II	0,0135	3	I
М. Київ	0,009	24	IV	–	–	–

Регіони з високим рівнем лісозабезпеченості та, відповідно, характеристиками формування ренти не визначаються таким балансом, що дає підстави для їх включення до груп з меншими показниками ефективності.

Таким чином, можливо стверджувати про значні варіації рентної ефективності регіонів України та їх низькі значення, що свідчить про розбалансованість й асиметричність фінансової політики сфери лісокористування.

Показник фінансової збалансованості відображає дію рентних платежів щодо вартості лісових ресурсів. В умовах ринкової економіки вартість відіграє важливу роль, адже вона є орієнтиром для інвесторів та бізнесменів у процесі реалізації проектів, формує уявлення про рівень прибутковості.

Згідно з результатами виконаної оцінки, показники вартості та рентних платежів характеризуються значними варіаціями. Якщо порівнювати фінансову збалансованість за лісовими та земельними ресурсами, то при низьких величинах останніх лісові мають ще менші значення.

Найвищі показники збалансованості, котрі перевищують загальнодержавний рівень, мають такі регіони, як Полтавська, Житомирська, Чернігівська, Сумська області (перша група). Аналогічне стосується регіонів другої групи. Найнижчу збалансованість виявлено в регіонах четвертої групи, які вирізняються значною асиметрією між рентою та вартістю. В цілому зазначимо, що показники фінансової збалансованості у сфері лісокористування є низькими та відображають слабку кореляцію

між величиною ренти та іншими фінансовими характеристиками галузі. Досліджуючи рентні платежі, обґрунтовано кілька можливих шляхів їх зростання. Насамперед це платежі за використання недеревних властивостей лісу і врахування потоків його експорту, а також відповідність експортних платежів та лісової ренти. Щодо експорту деревини, то Україна займає вагомі позиції та є одним із європейських лідерів за цими показниками. Крім того, згідно з інформацією організації «Earthsight», з нашої держави до ЄС експортується більше незаконної деревини, ніж з будь-якої іншої країни світу.

Висновки. Відповідно до показників нарахування ренти за лісокористування в Україні можна виділити два типи регіонів. До першого належать ті, в яких є значний лісоресурсний потенціал і надходження за лісокористування, що формують вагому частку фіскальних надходжень. До другого – регіони, котрі, не маючи значних лісових площ, генерують невисокі показники нарахованої ренти. Тим не менш, процеси неконтрольованої вирубки лісу притаманні всім регіонам без винятку. Тому в них необхідне застосування рентних механізмів насамперед з метою відновлення раціональної моделі лісокористування. Можна стверджувати, що сучасні механізми нарахування рентної плати за користування лісовими ресурсами мають суттєві недоліки, зокрема не виконують належним чином своєї регулюючої функції. До того ж практика свідчить, що діючі механізми залишають можливість для ухиляння від нарахування та сплати таких платежів. Одним із напрямів удосконалення механізму рентоутворення в лісокористуванні вважаємо зміну бази визначення рентного платежу, котра повинна щорічно індексуватися з урахуванням фактичних доходів учасників цієї сфери з метою вилучення до бюджету надприбутків. Також слід переглянути практику надання ділянок лісу в оренду, плата за яку має відповідати обсягам очікуваного прибутку. Паралельно слід розробити та запровадити механізм використання отриманих коштів для відновлення лісових ресурсів. Назріла необхідність кардинальної модернізації системи фіскального лісокористування, котра сприятиме встановленню адекватних реальній вартості лісової складової ставок плати за спеціальне лісокористування і

формуватиме стимули для нарощення лісоресурсного потенціалу.

Подальші наукові пошуки в цьому напрямі полягають у розробленні нового механізму нарахування рентних платежів за лісокористування та запровадженні відновлювального принципу природокористування у досліджуваній сфері.

Список використаних джерел

1. Гаража О. Рентна інституціональність управління земельними ресурсами України / О. Гаража // Землевпорядний вісник. – 2015. – № 2. – С. 21–24.
2. Галинська Ю.В. Економіко-юридичні аспекти виникнення, вилучення та розподілу природно-ресурсної ренти при експлуатації надр / Ю.В. Галинська // Причорноморські економічні студії. – 2016. – № 12 (2). – С. 69–74.
3. Голян В.А. Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу: диверсифікація форм і засобів / В.А. Голян, О.А. Голуб // Problems of Economy. – 2016. – № 3. – С. 11–19.
4. Голян В.А. Трансформація системи фінансових відносин у лісовому секторі на засадах бюджетної економії та самоокупності / В.А. Голян, О.М. Шубалий // Фінанси України. – 2015. – № 12. – С. 81–93.
5. Дзюбенко О.М. Фіскальний інструментарій вилучення лісоресурсної ренти в системі інвестиційно-інноваційного забезпечення відтворення лісових екосистем / О.М. Дзюбенко // Агросвіт. – 2017. – № 23. – С. 8–17.
6. Коренюк П.І. Природно-ресурсна рента та правові засади використання природних ресурсів / П.І. Коренюк // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2017. – № 34. – С. 19–24. – (Серія «Економічні науки»).
7. Мельниченко О.А. Лісове господарство як об'єкт державного управління / О.А. Мельниченко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 3. – С. 24–30.
8. Осадча Т.С. Моделювання бухгалтерського обліку лісової ренти / Т.С. Осадча // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2016. – № 2–3(35). – С. 281–294.
9. Осадча Т.С. Сутність природної ренти як об'єкта бухгалтерського обліку / Т.С. Осадча // Вісник Житомирського державного технологічного університету. –

2016. – № 4(78). – С. 85–92. – (Серія «Економіка, управління та адміністрування»).

10. Сторожук Т.М. Оцінка деревних лісових ресурсів / Т.М. Сторожук, Н.С. Дружинська // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 6(4). – С. 10–14.

11. Macpherson M.F. Payment for multiple forest benefits alters the effect of tree disease / M.F. Macpherson // *Ecological economics*. – 2017. – № 2. – С. 82–94.

12. Lintunen J. How should a forest carbon rent policy be implemented? / J. Lintunen, L. Jani, J. Uusivuori // *Forest Policy and Economics*. – 2016. – № 69. – С. 31–39.

13. Duden A.S. Modeling the impacts of wood pellet demand on forest dynamics in southeastern United States / A.S. Duden // *Biofuels, Bioproducts and Biorefining*. – 2017. – № 11. – С. 107–109.

References

1. Garaja, O.M. (2015). Rentna instytutsionalnist upravlinnia zemelnymy resursamy Ukrainy [Renting institutional management of land resources of Ukraine]. *Land Bulletin*, 2, 21–24 [in Ukrainian].

2. Galinska, Y.V. (2016). Ekonomiko-yurydychni aspekty vynyknennia, vyluchennia ta rozpodilu pryrodno-resursnoi renty pry ekspluatatsii nadr [Economic and legal aspects of occurrence, extraction and distribution of natural resource rent in the exploitation of subsoil]. *Black Sea Economic Studies*, 12, 69–74 [in Ukrainian].

3. Golyan, V.A., & Golub, O.V. (2016). Finansove zabezpechennia priorytetiv rozvytku lisohospodarskoho kompleksu: dyversyfikatsiia form i zasobiv [Financial support of forestry development priorities: diversification of forms and means]. *Problems of Economy*, 3, 11–19 [in Ukrainian].

4. Golyan, V.A., & Shubaly, O.M. (2015). Transformatsiia systemy finansovykh vidnosyn u lisovomu sektori na zasadakh biudzhethnoi ekonomii ta samookupnosti [Transformation of the system of financial relations in the forest sector on the principles of budget economy and self-sustainability]. *Finance of Ukraine*, 12, 81–93 [in Ukrainian].

5. Dzybenko, O.M. (2015). Fiskalny instrumentarii vyluchennia lisoresursnoi renty v systemi investytsiino-innovatsiinoho zabezpechennia vidtvorennia lisovykh ecosystem [Fiscal Instruments for Removing Forest Resource Rents in the System of Investment and Innovative Support for the Reforestation of Forest Ecosystems]. *Agrosvit*, 23, 8–17 [in Ukrainian].

6. Korenuk, P.I. (2016). Pryrodno-resursna renta ta pravovi zasady vykorystannia pryrodnykh resursiv [Natural Resource Rents and Legal Basis of the Use of Natural Resources]. *Bulletin of the Priazovsky State Technical University*, 34, 19–24 [in Ukrainian].

7. Melnichenko, O.A. (2015). Lisove gospodarstvo yak ob'ekt derzhavnoho upravlinnia [Forestry as an object of public administration]. *Theory and practice of public administration*, 3, 24–30 [in Ukrainian].

8. Osadcha, T.S. (2016). Modeliuvannia bukhholderskoho obliku lisovoi renty [Modeling accounting of forest rent]. *Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2, 281–294 [in Ukrainian].

9. Osadcha, T.S. (2016). Sutnist pryrodnoi renty yak ob'ekta bukhholderskoho obliku [The essence of natural rent as an object of accounting]. *Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economics, Management and Administration*, 4, 85–92 [in Ukrainian].

10. Storozjuk, T.M., & Drujinska, N.S. (2016). Otsinka derevnykh lisovykh resursiv [Estimation of wood forest resources]. *Technological audit and production reserves*, 6, 10–14 [in Ukrainian].

11. Macpherson, M.F. (2017). Payment for multiple forest benefits alters the effect of tree disease. *Ecological economics*, 2, 82–94 [in English].

12. Lintunen, J., Jani, L., Uusivuori, J. (2016). How should a forest carbon rent policy be implemented? *Forest Policy and Economics*, 69, 31–39 [in English].

13. Duden, A.S. (2017). Modeling the impacts of wood pellet demand on forest dynamics in southeastern United States *Biofuels, Bioproducts and Biorefining*, 11, 107–109 [in English].

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2019 року